

Abtjlunga Kumbor" kod Hercegnovog, Hrvati iz Dalmacije: Jerko Šižgorić sa ostrva Žirja blizu Šibenika, Mate Brničević iz Jesenice blizu Splita i Anton Grabar iz Poreča u Istri, svi mornari palubari.

Kao ondašnji rezervni vojni sveštenik dobio sam u noći 10 februara 1918 godine pismeno naređenje Komande mjesta u Kotoru, da se u 5 časova ujutru idućeg dana nađem u Vojnom zatvoru u Kotoru sa zadatkom da mornarima na smrt osuđenima pružim poslednju vjersku utjehu i da ih pratim do mjesta izvršenja presude u Škaljarima. Dok sam ulazio u ćeliju mornara na smrt osuđenih, Jerko Šižgorić me dočekaio riječima: „Zar i Vi dolazite da nam navijestite smrt. Mi smo mladi, hoćemo da živimo. Borili smo se za pravednu stvar: za slobodu i ljudski život svih mornara na brodovima". Zatim je u ljutnji razderao vojničku bluzu. Franjo Raš ga je mirio: „Mi treba da poštujemo humanitarnu misiju sveštenika. Njemu nije lako". Pa se okrenuo meni govoreći: „Ja sam socijalist. Eto moje javne ispovjedi: borio sam se za pravdu protiv ovog imperijalističkog, osvajačkog rata koji su povele Austrija i Njemačka. Radio sam u pokretu mornara da se sruši monarhija. Hrabrilo me je ono što se događalo u Rusiji. Tamo je granulo novo sunce, koje će ogrijeti ne samo Slovence, nego i sve narode svijeta i donijeti im pravdu i mir. Zato protestujem protiv ovakve presude, koju smatram pravosudnim ubistvom." „Ne žalim što sam osuđen na smrt, govorim je mirno Mate Brničević. Vjerujem da će naša smrt donijeti bolji život budućim naraštajima. Borio sam se za čovječni postupak sa mornarima, zato mirno odlazim u smrt."

Anton Graber je bio najviše potresen, jer je kao jedini od njih oženjen ostavljao iza sebe ženu i dvoje djece.

Pri strijeljanju mornari su se držali hrabro, osobito Raš koji nije dozvolio da mu povežu oči: „Uvijek sam gledao istini u oči pa hoću i smrt". Poslednje su mu bile riječi: „Ovo je, moja gospodo pravosudno ubistvo, to je izgovorio na njemačkom jeziku da razumiju oficiri, završio je: „Živjela sloboda, živjela Rusija". Jerko Šižgorić kaže jakim glasom povezanih očiju vojnicima voda za strijeljanje: „Vojnici, ovaj dan nećete nikada zaboraviti, jer mi smo se borili za vas a vi nas sada ubijate". Mate Brničević je bio smiren i nije ništa govorio. Anton Graber u svojoj dobrodušnoj naivnosti još je jednom pokušao da gane srca sudija pa je sudiji istražitelju uz plač upravio na talijanskom jeziku ove reči: „Ako se nećete smilovati meni smilujte se barem mojoj mladoj supruzi i mojoj nejakoj djeci". Na streljištu je nastala mučna atmosfera. Konsternacija! Jedan vojnik iz voda za strijeljanje pada u nesvijest. Zamjenjuju ga drugim. Komandir voda spusta sablju, što je znak za pucanje, ali niko od osam vojnika određenih za strijeljanje ne okida. Komandir daje znak za paljbu sabljom i po drugi put, ali i tada niko ne okida. Tada utrči među njih i oštro im nešto progovori na mađarskom jeziku. Tada po treći put daje znak sabljom za paljbu. Tragedija je na vrhuncu! Vojnici pucaju... Padaju četiri mlada mučenika za pravdu i mir. Tri smrtno ranjena, a Graber lakše ranjen previja se živ. Našto komandir voda određuje dva vojnika da ga iz neposredne blizine dotuku mecima u glavu".

A. A.

ИЗЛОЖБА „ЈУГОСЛОВЕНИ ВО ОКТОМВРИСКАТА РЕВОЛУЦИЈА"

По повод прославата на 50-годишнината од Октомвриската револуција, во просториите на Работнички универзитет во Скопје, беше отворена изложбата „Југословени во Октомвриската револуција". Оваа изложба ја подготви Музејот на Револуцијата на Југословенските народи од Белград. Организацијата околу нејзиното гостување беше преземена и реализирана по иницијатива на Историскиот музеј во Скопје а во соработка со Заводот за култура

и информации на град Скопје. Истата беше свечено отворена пред голем број општествени и културни работници на 4. XII. и траеше до 20. XII. 1967 година.

На изложбата се презентирани историски материјали како фотографии, фотокопии од документи, пропратни и уводни текстови, преку кои е даден еден хронолошки приказ на покрупните настани пред Октомвриската револуција, за време на револуцијата и непо-

средно по неа, со посебен акцент за учеството на југословенските народи во неа. Освен тоа, прикажани се и одделни активности и организациони форми на Југословените, како поткрепа во акциите на болшевиците. Покрај учеството на бојното поле, југословените се организирале во посебни групи од комунисти кои со донесувањето на резолуции, статут и други акти ја манифестирале поткрепата на Комунистичката партија на болшевиците и стоеле на нивната страна.

Сиот материјал е поделен на десет главни теми. Во првата тема преку фотографии е потенциран моментот кога Југословените, мобилизирани во австро-унгарската војска во Првата светска војна, се предаваат на Русите уште при првите борбени линии и со тоа го докажуваат чувството на омраза и револт спрема буржоаската монархија. Од друга страна, оние Југословени, кои паѓале како пленници, работеле на полските работи и така од поблиску се запознавале со тешкиот живот на народот во Царска Русија. Втората тема го илустрира формирањето на југословенскиот доброволечки корпус кој се состоел од 40.000 југословенски заробеници, како и нивното заминување на фронтот во Добруџа. Третата тема ја опфаќа Февруарската револуција, кога работничката класа ја симна царската власт и ја започна борбата со буржоаската привремена влада. Оваа револуција имала свој одраз и во доброволечките корпуси, кои почнале да осниваат и војнички комитети, кои доставувале и писмени барања со потписи. Така, во Киев од претставници на тие комитети бил формиран „Југословенски револуционерен сојуз“. Тука е изложена фотографијата на Н. Груловиќ, еден од организаторите, и факсимил од Резолуцијата донесена на годишното собрание. Четвртата тема опфаќа моменти од почетокот на самата Револуција, со фотографии на штабот, крстарипата Аурора, разни прогласи до граѓаните, Декрет за мирот и т. н. На ова место се изложени фотографии на Југословените кои директно учествувале во овие акции како Данило Срдиќ, Благоје Никוליќ, Владимир Чопиќ, Вукашин Марковиќ и др. Во петтата тема се илустрирани напорите за воспоставување на советската власт и одбрана на придобивките од Револуцијата. На многубројниот не-

пријател (настапување на австро-германците во февруари 1918) се спротивставувале многубројни одреди на Црвената гарда, меѓу кои дејствувале и југословенските одреди на чело со Димитрије Георгиевиќ, Спасоје Стејиќ, Јован Шипош, Максим Чанак. Шестата тема се задржува на војните интервенции на империјалистичките сили кои се обидуваале уште во самиот почеток да ја угушат првата држава на работниците и селаните. Фотографиите го прикажуваат парадирањето на англиските, американските, јапонските и чехословачките војски по главните градови на Русија. Седмата тема го прикажува отпорот на Црвената армија против агресорите и контрареволуционерите. Во тие судбоносни денови Југословените масовно приоѓаат во помош и активно учествуваат во одредите на Црвената армија, а некои заземаат и командни места како, на пример, Данило Срдиќ. Изложени се списоци на лица кои учествувале во тие одреди, а оние кои особено се истакнале биле наградувани со ордени како „Црвено знаме“ и „Ленин“. Некои чети оделе и до таму што на своите собири донесувале и резолуции со кои ги прецизирале своите задачи. Во тие борби многумина го дале и својот живот како Алекса Дундиќ и др. На ова место се изложени портрети на голем број Југословени кои активно учествувале во Револуцијата, а меѓу нив и на Македонците Д-р Владимир Кавев, Михаил Антонов и Паско Паноски. Осмата тема го прикажува учеството на Југословените во советскиот батаљон во Сибир кој водел жестоки борби со страните интервенти. На една фотографија е даден ликот на Јосип Броз Тито како учесник во јулските демонстрации од 1917 г. Деветтата тема го илустрира документациониот материјал за оснивањето на југословенските комунистички групи при руската комунистичка партија на болшевиците од кои најсилна била Омската, чии член бил и Јосип Броз Тито. Покрај фотографиите, како документи се застапени и Уставот на комунистичката група, списокот на нејзините членови, меѓу кои и на Иван Милутиновиќ, партиски книшки, фотокопии од разни комунистички весници и други книшки и брошури, како и преводи од класиците на марксизмот-ленинизмот. Оваа комунистичка група организираше и партиски

курсеви. Покрај фотографии од курсистите изложени се и фотографии на Југословени-предавачи на тие курсеви и партиски школи, како што е Франц Дробник и др. Советската влада повремено вршела и демобилизација на интернационалистите па и на Југословените. Во една статија од весникот „Црвени барјак“ ги советуваат Југословените дека при враќањето во татковината им престои „продолжување на борбата која работничката класа ја започнала во Русија. . .“ Група Југословени пак, кои се враќаат во татковината, издаваат резолуција-документ како израз на благодарност спрема руската комунистичка партија „за големата наука која од вас ја научивме“. Десеттата тема се префрлува на југословенски терен и ги бележи настаните што тогаш се одвивале. Така, преку фотографии од првомајски демонстрации,

фотографии од штрајкови, конгресен материјал, комунистички проглас, статии од весници и др. дава еден пресек на манифестациите и острите негодувања што работничката класа ги изразувала и ги преземала, а како резултат на влијанието од Големият Октомври. Оваа тема ќе беше посодржајна ако ги опфатеше и другите манифестации што се одвивале во Југославија, како, на пример, револуционерните побуди на морнарите во Пула, Шибеник и Бока Которска и бунтовите на војниците во Марибор, Вараждин и Црна Гора.

Што се однесува до ликовното обликување, изложбата делува мирно, паноните се обоени со црвена боја како израз на содржината, а фотографиите и текстовите се во форма на квадрат и квалитетно изработени.

J. A.

МЕМОРИЈАЛНИОТ МУЗЕЈ — СТРАШО ПИНЏУР

Одбележувајќи ја 25-годишнината од убиството на народниот херој Страшо Пинџур, Општинското здружение на борците од Кавадарци на 14 јануари 1968, во куќата на Пинџурови во с. Ваташа, отвори меморијален музеј. Континуирано и хронолошки, музејската поставка ги илустрира најзначајните моменти од животот и револуционерната активност на Страшо Пинџур од најраното детинство до неговата трагична смрт. Изложените фотографии, документи и други материјали зборуваат за фамилијарниот живот и за постојаната присутност на револуционерните традиции во фамилијата Пинџурови, што дадоа најплодна основа кај младиот Страшо. Во натамошното излагање, експозициониот материјал разкажува за Страшо како ученик и државен питомец во Горни Милановац, Неготин и Крагујевац, во периодот од 1930—1935, и брзото вклучување во напредното младинско движење. Повеќето факсимили од дневникот, кој почна да го пишува во Крагујевац, зборуваат, меѓу другото, за Страшо како организатор на ученичките протести против училишната и интернатската управа, која се обидуваше од државните питомци да направи свои приврзници, за Страшо како организатор на напредни-

те ученички групи во интернатот и училиштето, каде се читаше марксистичка и друга напредна литература, неговото учество во штрајкот на работниците на Крагујевац во зимата 1933 и друго.

За доаѓањето на Страшо во Белград како студент на правниот факултет и неговото брзо вклучување во напредното студентско движење и во раководството, изложените материјали ги илустрираат најзначајните настани во периодот од 1936—1939 год., кога белградското студентско движење ги организираше сите напредни сили за одбрана на автономијата на универзитетот и против ненародниот режим во целина. Посебно се одбележува неговата улога во раководењето на македонското илегално студентско друштво „Вардар“, заради кое во април 1938 е затворен во затворот на Ада Циганлија. Изложбата илустрира и други значајни активности од овој период меѓу кои обидот на Страшо да се префрли во Шпанија, за да го даде својот дел во одбрана на Шпанската република, неговата активност во организирањето на сите прогресивни сили во Тиквеш, предизборната агитација против владините кандидати во време на изборите од 1938 и учеството на Страшо во организирањето на студентската колонија во Охрид,